ÇOCUK VE GENÇLERDE UYUŞTURUCU KULLANIMININ NEDEN OLDUĞU PROBLEMLER

PROBLEMS CAUSED BY DRUG USE IN CHILDREN AND ADOLESCENTS

Prof. Dr. Adem DÖLEK
Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Erzincan, Türkiye.
adolek@erzincan.edu.tr, **0535 271 00 07**
ORCID ID: https://orcid.org/00000001-7494-1151

Prof. Dr. Mehmet ÖZBAŞ
Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Erzincan, Türkiye.
mozbas@erzincan.edu.tr, **0537 692 12 65**
ORCID ID: https://orcid.org/0000-0002-7830-4763

ÖZET

Bu araştırmada, uyuşturucu kullanımının çocuk ve gençlerde neden olduğu problemlerin sosyal açıdan bilimsel olarak ele alınması amaçlanmıştır. Çalışma sürecinde, uyuşturucu probleminin geniş bir bakış açısıyla analiz edilmesi tasarlanmıştır. Uyuşturucu madde kullanımı, insanlığın yerküre üzerinde varlığını sürdürmeye başlamasından, içinde bulunduğumuz 21. Yüzyıla kadar artarak devam edegelen en önemli problemlerden biridir. Uyuşturucu kullanımı, insanın yaşam hakkının ihlal edilmesi, ihmal edilmesi, yok edilmesi, tehdit edilmesi, elinden alınması ile ilgilidir. İnsanların sağlıklı yaşam hakkını ihlal eden en önemli problemlerden biri uyuşturucu madde kullanımı ve bağımlılığıdır.

Türkiye'de 2012-2013 Öğretim Yılından itibaren 0-5 yaş grubu hariç 18 yaşına kadar bütün çocuklar zorunlu eğitim çağ nüfusu içerisinde yer almaktadır. 6-18 Yaş grubunda yer alan bütün çocukların öğrenim süreçleri boyunca sağlıklı yaşam koşullarını korumaktan ebeveynleri, okul ve eğitim yönetimleri ile kamu yönetimi sorumludur. Bütün dünyada insanlığı en çok tehdit eden tehlikelerden biri uyuşturucu kullanımıdır. Uyuşturucu, bireyleri, toplumları, aileleri; kısaca yerkürenin tamamında insanlığı adeta yok etmeye çalışan en büyük problemlerden biri olduğu gibi Türkiye açısından da en önemli sağlık, sosyal, psikolojik, ekonomik, politik, dînî, kültürel ve kamusal problemlerden biridir. Uyuşturucu, bireysel bir yıkımla başlayarak zincirleme bir şekilde bütün topluma, ülkeye yayılan genel bir problem halini almaktadır. Çalışma bağlamında sosyal saha incelemeleri yoluyla uyuşturucunun yol açtığı bedensel, zihinsel, psikolojik ve sosyal problemler gözlemlenmiştir. Uyuşturucunun neden olduğu sağlık problemlerinin ferdî ve sosyal intihara sebep olan en önemli etkenlerden biri olduğu görülmüştür. 21. Yüzyıl dünyasında uyuşturucu madde türlerinin artması, buna bağlı olarak da uyuşturucu kullanımının artmasıyla birlikte daha çok kimsenin de ölümüne ve yok oluşuna sebep olduğu görülmektedir. Uyuşturucudan kurtulmak için alınan tedbirlerin ve caydırıcı cezai yaptırımların oldukça etkisiz ve yetersiz olduğu saptanmıştır.

Anahtar Sözcükler: Uyuşturucu Madde, Uyuşturucu Kullanımı, Madde Bağımlılığı, Uyuşturucu ile Mücadele.

ABSTRACT

In this study, it is aimed to address the problems caused by drug use in children and young people from a social point of view. In the study process, it is designed to analyze the drug problem from a broad perspective. The use of drugs is one of the most important problems that has continued to increase from the beginning of humanity's existence on the earth until the 21st century we live in. Drug use is related to the violation, neglect, destruction, threatening and deprivation of the human right to life. One of the most important problems that violate people's right to a healthy life is drug use and addiction.

In Turkey, as of the 2012-2013 academic year, all children up to the age of 18, except for the 0-5 age group, are included in the compulsory education age population. Parents, school and education administrations and public administrations are responsible for maintaining healthy living conditions throughout the education process of all children in the 6-18 age group. One of the dangers that most threaten humanity all over the world is the use of drugs. Drugs affect individuals, communities, families; in short, it is one of the most important health, social, psychological, economic, political, religious, cultural and public problems for Turkey, as it is one of the biggest problems trying to destroy humanity in the whole world. Drugs become a general problem that starts with an individual destruction and spreads to the whole society and country in a chain manner. In the context of the study, physical, mental, psychological and social problems caused by drugs were observed through social field studies. It has been observed that drug-induced health problems are one of the most important factors causing suicide. It is seen that the increase in the types of drugs in the 21st century world, and the increase in drug use accordingly, cause the death and extinction of more people. It has been determined that the measures taken to get rid of drugs and deterrent penal sanctions are quite ineffective and insufficient.

Keywords: Drugs, Drug Abuse, Substance Abuse, Drug Control.

GİRİŞ

Uyuşturucu maddelerin kullanılması, ferdî, içtimâî ve iktisadî olarak birçok bilim alanını doğrudan ilgilendirmektedir. Mesela, sağlıkla ilgili tıp, psikiyatri, farmakoloji, nöroloji; beşerî ilimler ile ilgili psikoloji, sosyoloji, din, kriminoloji; iktisâdî olarak da ekonomi ve iktisat, tüketim vs. Uyuşturucu kullanımı, ferdin sağlığını ve mutluluğunu bozduğu gibi aynı zamanda ekonomik durumunu da kötü yönde etkilemektedir.

Uyuşturucu madde kullanımı, ferdin aklî dengelerini, bedensel işlevlerini bozarak doğruları ve gerçekleri yapmaya engeldir. İnsanı sorumsuzluğa ve duyarsızlığa sevk eder. Bu da ahlaksızlığa götürür. Bu bakımdan uyuşturucu kullanımının akla, yaratılışa ve bedene zararları vardır.

Uyuşturucu kullanımının her türlü zararlarından kurtulmanın en önemli yollarından biri, fertlere bilinçli yaşam becerileri kazandıracak formal eğitim uygulamalarıdır. Eğitim süreçleri ile özellikle zorunlu eğitim uygulamaları aracılığıyla öğrencilere, olumlu davranışlar kazandırılması hem hukuki hem de yönetsel bir mecburiyettir. Zorunlu eğitim uygulamaları öncelikle sosyalleşme ve kültürlenme için gereklidir. Bu bağlamda, ortaöğretim kurumlarının en önemli işlevi, öğrencileri hayata ve yükseköğretime hazırlamaktır. Bu kurumlar işlevlerini demokrasiye, insan haklarına uygun bir biçimde öğrenci merkezli aktif öğrenme yaklaşımına göre gerçekleştirmek zorundadır (Milli Eğitim Bakanlığı-MEB Ortaöğretim Kurumları Yönetmeliği-OKY, 2016: Madde 4-5).

Öğrenciler, sosyal birer varlık olarak en yakından başlamak üzere yaşantılarını aile, çevre ve okul ortamında sürdürmektedir. Bu ortamlardan aile ve okul öğrenci davranışlarından doğrudan sorumlu tutulabilirken, çevre değişkeni (akran grubu veya diğer insanlardan oluşan sosyal çevre) öğrenci davranışlarından doğrudan sorumlu tutulamaz. Aile ve okulun ortak işlevi, öğrencileri sosyal çevrenin olumsuzluklarına karşı korumaktır.

Etkili okullar, öğrencilerin ihtiyaç ve beklentilerine cevap buldukları, kendilerini gerçekleştirebildikleri okullardır. Aynı durum, aileler için de geçerlidir. Öğrencilerin okul ve aile yaşantılarına ilişkin süreçlerde ihtiyaç ve beklentilerine karşılık bulamaması, her iki ortamın da etkisizleştiğinin kanıtıdır. Bu durumda, öğrenci, kendini gerçekleştirebileceği sosyal çevrelere yönelecektir. Öğrencileri, madde kullanımına yönlendirebilecek çevreler; özellikle kötü arkadaşlardan oluşan sosyal gruplar, grup dinamiği içerisinde öğrencilerin olumsuz davranış ve alışkanlıklar edinebilecekleri ortamlardır.

PROBLEM DURUMU

Öğrencilerin olumsuz alışkanlıklar edinmemeleri için öncelikle onların çok yönlü olarak tanınması gerekir. Tanıma sürecinde, aile ile okulun etkili işbirliği zorunludur. Çünkü öğrenciyi en iyi tanıyan kuşkusuz ailesidir. Ailesi ile işbirliği içinde, öğrencilerin ilgi ve yetenekleri, beklentileri, kaygıları çok yönlü olarak tanınır. Bunun için çok boyutlu tanıma kartı hazırlanır. Ayrıca öğrencinin ihtiyaçlarını belirlemek amacıyla doğrudan "ihtiyaç analizi" yapılır. Yeterince tanınmayan, ihtiyaçlarının neler olduğu saptanamayan öğrenciler, hem okulda hem de aile yaşantılarında sorunlar yaşayabilirler (Özbaş, 2022).

Ortaöğretim Kurumları Yönetmeliği (OKY)'ne göre, öğrencilerin zararlı alışkanlıklardan korunması amacıyla okullarda koruyucu ve önleyici tedbirlerin alınması zorunludur. Bu

süreçte, okullarda, etkili rehberlik ve psikolojik danışma hizmetleri yürütülür. Ayrıca aileler ve emniyet birimleriyle sürekli işbirliği yapılır. Öğrenciler, ilgi ve ihtiyaçları doğrultusunda soysal etkinliklere yönlendirilir (MEB OKY, 2016: Madde 18-20).

Ortaöğretim, 14-18 yaş grubu öğrencilerin öğrenimini kapsayan öğretim düzeyidir. Ergenlik ise 13 yaşlarında başlayıp 20 yaşlarına kadar devam eden cinsel, sosyal, psikolojik, fizyolojik ve bilişsel yönden çok hızlı değişimin yaşandığı bir dönemdir (Türkiye Uyuşturucu ve Uyuşturucu Bağımlılığı İzleme Merkezi-TUBİM, 2013). Ortaöğretim düzeyi, öğrenci açısından tam anlamıyla bir "kaos (kargaşa, çatışma) dönemi"dir.

Ergenlik döneminin hem psikolojik hem de sosyal açıdan sağlıklı bir şekilde tamamlanabilmesi için öğrencinin çok özenli bir yaklaşımla izlenmesi zorunludur. Ergenlik döneminde, öğrencinin okul yaşantıları, hem akademik hem de soysal etkinlikler açısından en verimli bir biçimde gerçekleştirilmeye çalışılmalıdır. Okul ve okul dışı yaşantılar, dikkatle izlenip değerlendirilmeli, olumsuzluklar ya da düzensizlikler, vakit geçirilmeksizin giderilmeye çalışılmalıdır. Öğrencinin okulda edindiği olumlu davranışlar, okul dışı yaşantılarında da sürdürülmelidir. Öğrencinin sağlıklı bir benlik gelişimine sahip olması sağlanmalıdır.

Kendini yeterince tanımayan, özkontrolünü kaybetmiş öğrenciler, her an başkalarının etkisi altına girebilirler. Öğrencileri olumsuz yönde etkileyebilecek durumlardan biri, belki de en önemlisi "uyuşturucu kullanımı"dır (Şahin, 2007). Uyuşturucu kullanımına etki eden nedenleri "öğrenciden, aileden, okuldan ve sosyal çevreden kaynaklanan nedenler" olarak sıralayabiliriz. Çocuk ve gençleri, birçok problem durumu uyuşturucu kullanımına yönlendirmektedir. Öğrenciden kaynaklanan ve uyuşturucu kullanımına yol açan problemler: Öğrencilerin, arkadaşlarının kötü, yönlendirici ve yasa dışı isteklerine engel olamamaları ve özyönetim becerilerinin olabildiğince yetersiz olması. Öğrencinin kötü arkadaş çevresi içinde yer edinmek istemesi bu nedenler arasında sıralanabilir.

Aileden kaynaklanan ve çocuğu uyuşturucu kullanımına iten problemler: Ailenin çocuklarıyla tam zamanlı ve sürekli olarak ilgilenmemeleri ya da ailelerin çocuklarına karşı kronikleşen ilgisiz davranışları. Ebeveynin çocuğa şiddet uygulaması. Anne ve babanın ayrı olması ya da parçalanmış aileler. Çocuğun aile içerisinde uyuşturucu kullanan bireylerden etkilenmesi.

Çocuk ve gençlerin okuldan kaynaklanan ve uyuşturucu kullanımına yol açan problemler: Okul içinde dikkat çekme ve kötü ya da yasadışı bir arkadaş grubunun üyesi olma isteği. Suça bulaşmış veya suç içerisinde bulunan bir çetenin içinde yer alma baskısı. Çocuk ve gençlerin derslerinde yaşadıkları başarısızlıkların; onları kötü alışkanlıklara yönlendirmesi.

Çocuk ve gençleri sosyal çevreden kaynaklanan problemler de uyuşturucu kullanımına sevk edebilmektedir. Bu bağlamda, çocuk ve gençlerin en yakın yakın çevrelerini oluşturan okul

dışındaki arkadaş grubu; onları madde kullanımına zorlayan bir sebep olarak ortaya çıkabilir. Çocuk ve gençlerin; okul ya da aile çevresi dışındaki boş zaman etkinliklerinin kontrol edilememesi de uzak çevrenin; onları madde kullanımına iten bir neden işlevi görmesine yol açabilir.

Uyuşturucu kullanımı, toplumda kötü davranışlara, zinaya, hırsızlığa ve nihayet intihara kadar götürebilmektedir. Ferdî, ailevi ve toplumsal görev ve sorumlulukların yapılmasına engel olmaktadır. Bu bakımdan uyuşturucu maddeleri, ferdi ve toplumu zehirleyen bir zehirdir. Birçok kötülüğü işlemeye sebep olmaktadır.

Aynı şekilde uyuşturucu kullanımı, aile içerisinde de kine, düşmanlığa, uyumsuzluğa sebebiyet vermesi ile huzursuzluğa sebeptir. Böylece ferdî ve ailevî olarak huzursuz olan bireyler toplumda da kargaşaya, kavgaya ve huzursuzluğa neden olmaktadır:

Uyuşturucu denildiğinde, şarhoş eden ve aklı uyuşturan her tülü içki, eroin, esrar, kokain vs. gerek sıvı gerek katı gerek sun'î gerekse yapay olsun insanın aklına bedenine ve duygularına zarar veren her şey, uyuşturucu kapsamında değerlendirilmektedir. Nitekim Hz. Muhammed (sav), aklı uyuşturarak her türlü kötülüğe yol açan içki kullanımı için "İçki içme, zira o bütün kötülüklerin anahtarıdır" (Ma'mer b. Râşid, 1983: 11/132) derken, bir hadisinde de uyuşturucunun, aklı örtmesi, günahları karşı basireti kör etmesi ve her türlü kötülüğü işleyemeye sebep olması cihetiyle kötülüklerin anası olduğunu bildirerek "İçki, bütün pisliklerin anasıdır" buyurmuştur (Taberânî, 1995: 4/85).

Burada içki olarak tercüme ettiğimiz kelimenin orijinali "hamr/خمر"dır. Hamr, Arapçada başı ağrımak, içki kullanmaktan başı ağrımak, sarhoş olmak, başı örtmek, yenilmek ya da içilmek suretiyle sarhoş eden şey, karışmak, ekşimek, değişmek, rengi veya kokusu değişmek gibi mânâlara gelmektedir. İçki de aklı örttüğü ve uyuşturduğu için hamr denilmektedir.

Yine aynı mânâda sekr kelimesinden "müskir" kelimesi de sık sık kullanılmaktadır ki, bu da sarhoş eden, başı döndüren ve kullanan kişinin aklını kaybettiren şeye denilmektedir. Çoğulu müskirât olarak gelmektedir. Aklı ve bedeni uyuşturan madde için kullanılan bir diğer kelime de "müfettirât" kelimesidir. Bu da kişiyi teskin eden şeylere denmektedir. Bunların yanında bir de "muhadderât"tır. Bu da bayıltan, uyuşturan şeylere denmektedir.

Bu dört kavram da insanın aklını veya bedenin ya da şuurunu örten, duygusuzlaştıran, uyuşturan her türlü sıvı ve katı maddeleri içine almaktadır. Bu bakımdan İslâm'da içki ve uyuşturucu maddelerinin her çeşidi ve azı da çoğu da yasaklanmıştır. Nitekim bir hadiste "Her sarhoş eden şey/müskir, hamrdır; her müskir de haramdır./ حَرَامٌ مُسْكِرٍ وَكُلُّ ،خَمْرٌ مُسْكِرٍ كُلُّ" buyrulmuştur (Ebu Davud et-Tayalîsî, 1999: 1/427). Görüldüğü gibi bu hadiste hem müskir hem de hamr kelimeleri kullanılırken aynı zamanda insanı sarhoş eden şeyler hamr olarak ifade edilmiş hem de bütün

bunların hepsi yasaklanmıştır. Bununla birlikte uyuşturması ya da sarhoş etmesi yeterli değildir. Çoğu sarhoş eden bir şeyin azının da kullanılması yasaklanmıştır. Meselâ, "Çoğu sarhoş eden şeyin azı da haramdır/ كل مسكر خمر، وما أسكر فكثيره قليله حرام" buyrulmuştur (İbn Vehb, 2005: 40). Bu hadislerde hem "Hamr" hem de "sekr" kelimelerinin birlikte kullanılması, konumuz açısından dikkat çekicidir.

AMAÇ

Okul, aile ve toplumun ortaklaştığı en önemli konulardan biri, sağlıklı nesillerin yetiştirilmesi konusunda etkili işbirliği ve koordinasyon çabaları içinde bulunmaktır. 21. Yüzyılın belki de en önemli sosyal problemlerinden biri asosyal; yani sosyal olmayan insanlardır. İnsanların sosyalleşememelerinin, sosyal bir kişilik yapısı geliştirememelerinin temel nedenlerinden biri de kötü alışkanlıklardır. Kötü alışkanlıklar bağlamında, madde bağımlılığı çok önemli bir hem toplumsal hem de psikolojik, ferdi bir problemdir. Bu problemlerin en kötülerinden biri de uyuşturucu madde kullanımıdır. Bu araştırmanın temel amacı, çocuk ve gençlerde uyuşturucu kullanımının neden olduğu problemlerin bütünsel bir bakış açısıyla çok yönlü bir şekilde ortaya çıkarılmasıdır.

YÖNTEM

Uyuşturucu kullanımının neden olduğu problemler araştırması, uyuşturucu ile ilgili temel problemlerin neler olduğunu bütün açıklığıyla saptamayı amaçlayan tarama modelinde, betimsel bir çalışmadır. Betimsel araştırmalar, herhangi bir olgu ya da olayla ilgili var olan durum veya değişkenleri; doğada ya da toplumda, insanda, var olduğu şekliyle nesnel olarak ortaya çıkarmayı sağlayan araştırmalardır. Bu araştırma sürecinde, uyuşturucu madde kullanımının neden olduğu problemlerin sosyal, psiko-sosyal etkilerinin insan yaşamındaki olumsuzluklarının neler olduğunun konu ile ilgili literatür taraması yapılarak tespit edilmesi tasarlanmıştır.

UYUŞTURUCU KULLANIMININ NEDENLERİ, YOL AÇTIĞI ZARARLAR ve SONUÇLARI

Uyuşturucu maddelerinin en belirgin özelliklerinden biri, adından da anlaşıldığı gibi, insanı aklen ve bedenen uyuşturması ya da uyarıcı ve tahrik edici olmasıdır. Bu özelliklerinden dolayı insanı bağımlı hâle getirmektedir, yalancı ve geçici bir keyif vermektedir. Uyuşturucu, kullanan insanların organizmalarını uyuşturmakla birlikte akıllarını ve düşüncelerini de doğrudan etkilemektedir. Buna bağlı olarak da bu kişilerin davranışlarında anormallikler meydana gelmektedir. Mesela mantıklı düşünme ve mantıklı hareket etme ya da bilinçli hareket etmeyi engellemektedir ya da yavaşlatmakta ve yok etmektedir. Bu sebeple de kişi, kendisine, ailesine ve topluma zararlı hâle gelmektedir.

Bütün bu ve benzeri sebeplerden dolayı İslâm'da; mâlın, canın, aklın, neslin ve dinin korunması emredilmiştir. Uyuşturucunun her türlüsü, korumakla sorumlu olunan ve yaratılışla alakalı olan bu beş unsurun temelden yıkılmasına sebep olduğundandır ki, İslâm bu olumsuz durumlardan sakınmayı, ferdin veya ailenin ya da toplumun korunması için bu beş unsura zarar veren şeylerin başında gelen uyuşturucu kullanımını yasaklamıştır.

Çocukların uyuşturucu kullanımlarının önlenmesinde, öncelikle ailenin, sosyal çevrenin, sosyal medya araçlarının, sosyal tepki vermemesinin ve cezai müeyyidelerin yetersizliğinin, ruhi boşluğun ve ticari vs. birçok boyutunun olduğu söylenebilir.

Uyuşturucu kullanımının önlenmesinde aile içinde ebeveynin uyuşturucu kullanımından uzak olması önemlidir. Çünkü ebeveynden her ikisinin ya da birinin kullanması ya da kullanmakta devam etmesi çocuklarına kötü örnek olması ve çocukların uyuşturucuya mübtela olması bakımından önem arz etmektedir.

Yine sosyal çevrede, market ve bakkallarda veya gizli ortamlarda uyuşturucu satılması, sosyal medya araçlarında, bilboardlarda reklamlarının yapılması da çocukların şuur altlarına yerleştirilmekte ve adeta çocukların ebeveynlerine kazınmaktadır.

Bir diğer husus da aile içinde şiddet uygulanması da yine ailede huzursuz olan çocukların uyuşturucuya kaymalarına sebep olmaktadır. Çocuklarının kötü arkadaşlarının olması de ayrı bir durumdur.

Birçok çevre ticârî maksatla ve ucuz yoldan para kazanmak sevdasıyla körpe dimağları istismar ederek çocukları ticârî emellerine âlet etmektedirler. Hâlbuki İslam, yenmesi ve içilmesi haram olan şeylerin satılmasını ve ticaretinin yapılmasını da yasaklamıştır. Nitekim Hz. Peygamber (sav) "Allah; içkiye, onu içene, servisini sunana, içki yapana, yaptırana, taşıyana, taşıttırana, satana ve satın alana, kazancını yiyene lanet etmiştir./الْخَمْرَ اللَّهُ لَعَنَ ،وَسَاقِيَهَا شَارِبَهَا وَلَعَنَ ،وَعَاصِرَهَا ثمنها وَآكِلَ ،وَمُبْتَاعَهَا ،وَبَائِعَهَا ،إِلَيْهِ وَالْمَحْمُولَةَ ،وَحَامِلَهَا ،وَمُعْتَصِرَهَا" buyurmuştur (Ebu Ya'lâ, 1984: 9/431). Bir başka hadiste de "İçilmesini (kullanılmasını) haram kılan (Allah), o şeyin alımını-satımını ve parasını yemeyi de haram kılmıştır./ثَمَنِهَا وَأَكْلَ ،بَيْعَهَا حَرَّمَ ،شُرْبَهَا حَرَّمَ الَّذِيَ إِنَّ" buyrulmuştur (Ebu Yusuf, ts.: 228).

Bütün kâinatın ve insanın yaratanı ve sahibi olan, insanın en güzel huzur ve mutluğunu nasıl elde edeceğini en iyi bildiği için insanlara gönderdiği semavî rehberinde uyuşturucu ve zararlı alışkanlıklardan kaçınılmasını emretmiştir. Çünkü huzurun ve saadetin onlardan uzak durmakta olduğu belirterek, insanın huzurunu bozan bu şeylerin aynı zamanda şeytanın yaptırdığı kötü şeyler olduğunu ve bunlarla insanların arasına düşmanlıklar ve kindarlıklar sokuşturduğunu bildirerek bunlardan kesinlikle sakınmayı emretmiştir (Kur'ân, 6/90-91). Böylece uyuşturucunun hem ferdî hem de sosyolojik zararlarına açıkça işaret edilmiştir.

KAYNAKÇA

Ebu Davud et-Tayalîsî. (1999).

Ebu Davud Süleyman b. Davud et-Tayâlîsî. (Tarihsiz). *Müsned.* Mısır.

Ebu Ya'lâ ve Ahmed b. Ali. (1984). *Müsned.* Dımeşk.

Ebu Yusuf ve Yakub b. İbrahim. (Tarihsiz). *el-Âsâr.* Beyrut.

İbn Vehb, Abdullah. (2005). *el-Câmi', Dâru'l-Vefâ.*

Kur'ân-ı Kerim.

Ma'mer b. Râşid. (1983). *el-Cami (Aburrezzak'ın el-Musannef'i, 11-12.* Beyrut.

Milli Eğitim Bakanlığı-MEB. (2016). *Millî Eğitim Bakanlığı Ortaöğretim Kurumları Yönetmeliği.* 28/10/2016 Tarih ve 29871 sayılı Resmi Gazete.

Özbaş, M. (2022). *Okul-aile iletişimi.* ISBN: 978-625-7825-68-9. İstanbul: Lisans Yayıncılık.

Şahin, M. (2007). *Madde Bağımlılığı Konusunda Türkiye'de Yapılmış Lisansüstü Tezler Üzerine Bir Değerlendirme.* Ankara Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.

Taberânî, Süleyman b. Ahmed. (1995). *el-Mu'cemu'l-Evsat.* Kahire.

Türkiye Uyuşturucu ve Uyuşturucu Bağımlılığı İzleme Merkezi-TUBİM. (2013). *European Monitoring Center for Drugs and Drug Addiction – EMCDDA (Avrupa Uyuşturucu ve Uyuşturucu Bağımlılığı İzleme Merkezi) 2013 Ulusal Rapor (2012 Verileri) Reitox Ulusal Temas Noktası TÜRKİYE Yeni Gelişmeler, Trendler, Seçilmiş Konular.* Ankara: Türkiye Uyuşturucu ve Uyuşturucu Bağımlılığı İzleme Merkezi-TUBİM.